

30 NĂM HỢP TÁC KHOA HỌC VÀ HỮU NGHỊ GIỮA VIỆN XÃ HỘI HỌC VIỆT NAM VÀ CETRI BỈ (1979 – 2009)

BÙI ĐÌNH THANH
TRỊNH DUY LUÂN

Trong lịch sử ra đời và phát triển của Viện Xã hội học Việt Nam, có một sự kiện đáng ghi nhớ là sự hợp tác khoa học và hữu nghị giữa Viện và CETRI (Trung tâm Ba châu) của Bỉ đã diễn ra khá sớm và năm nay chúng ta kỷ niệm 30 năm sự kiện đó. Xã hội học là một môn khoa học xã hội ra đời muộn ở Việt Nam. Từ cuối những năm 60 của thế kỷ trước, các nhà lãnh đạo Viện Khoa học xã hội Việt Nam đã có ý định thành lập Viện Xã hội học, nhưng hoàn cảnh lúc đó chưa cho phép do cuộc kháng chiến chống Mỹ lúc đó đòi hỏi phải dành mọi sức lực của dân tộc cho nhiệm vụ ưu tiên hàng đầu là chiến thắng kẻ thù. Sau khi giải phóng miền Nam, thống nhất đất nước, ý định nói trên mới được thực hiện và năm 1977, môn xã hội học mới chính thức ra đời với một tổ chức khiêm tốn bước đầu gọi là Ban Xã hội học (mãi đến năm 1983 mới trở thành Viện Xã hội). Những bước đi đầu tiên của cái mầm mống xã hội học đó hết sức khó khăn. Mọi cái đều thiếu thốn - Không có cơ sở vật chất - kỹ thuật - Không có những giáo sư giảng dạy - Sách, tạp chí khoa học và tư liệu hầu như là con số không - Về cán bộ thì tất cả đều là những sinh viên vừa tốt nghiệp đại học ở các ngành triết học, sử học, văn học, kinh tế học, dân tộc học, toán học... Một số khác là quân nhân từ chiến trường trở về. Tuy vậy, tất cả đều rất nhiệt tình tham gia môn học mới. Họ động viên nhau làm hết sức mình trong nhiệm vụ mở đường khám phá môn xã hội học và hy vọng những nỗ lực đó sẽ đem lại những kết quả tốt đẹp trong tương lai.

Trong tình hình đó, một sự may mắn bất ngờ đến với Ban Xã hội học - Giáo sư Phạm Huy Thông, Phó Chủ nhiệm Ủy ban Khoa học xã hội Việt Nam, do hoạt động trong Hội đồng Hòa Bình thế giới nên quen biết Ông Francois Houtart, Giáo sư ưu tú trường Đại học Thiên Chúa giáo Louvain, Giám đốc CETRI (trung tâm ba châu). Giáo sư Houtart là nhà hoạt động xã hội nổi tiếng trên thế giới. Ông cũng là Chủ tịch Hội Hữu nghị Bỉ - Việt Nam. Giáo sư Phạm Huy Thông thông báo với Giáo sư F.Houtart là một Ban Xã hội học mới được thành lập ở Việt Nam và mong rằng sẽ được đón tiếp ông khi ông có dịp sang Việt Nam. Sau đó ít lâu, F.Houtart và đồng nghiệp là Genevieve Lemercinier sang Việt Nam và đến thăm Ban Xã hội học.

Trong cuộc tiếp xúc, những người lãnh đạo Ban Xã hội học bày tỏ mong muốn được tiếp thu những kinh nghiệm nghiên cứu của Giáo sư Houtart về một môn khoa học xã hội còn mới đối với Việt Nam. Sẵn mối cảm tình đã có từ lâu đối với cuộc chiến đấu giành độc lập, tự do của nhân dân Việt Nam, Giáo sư F.Houtart đã vui vẻ nhận lời giúp đỡ các đồng nghiệp Việt Nam vượt qua những khó khăn trong bước đầu xây dựng ngành xã hội học.

Một dự án giúp đỡ Ban Xã hội học được ông nhanh chóng khởi thảo bao gồm tổ chức một chuyến đi thăm Bỉ cho những người lãnh đạo Ban Xã hội học, trang bị một thư viện chuyên ngành xã hội học, một số học bổng cho cán bộ trẻ của Ban sang tu nghiệp tại Bỉ.

Giáo sư F. Houtart đã đề nghị với ông Lucien Outers, Bộ trưởng Bộ Hợp tác của Chính phủ Bỉ đưa vào Chương trình hợp tác với Việt Nam của Chính phủ Bỉ một điều khoản hợp tác giữa Khoa Xã hội học trường Đại học Thiên Chúa giáo Louvain với Viện Xã hội học Việt Nam. Vốn rất có cảm tình với Việt Nam và là một hội viên của Hội Hữu nghị Bỉ - Việt Nam, ông Outers đã chấp nhận đề nghị đó. Công việc đang tiến triển thì nảy sinh khó khăn. Do có sự thay đổi trong Chính phủ Bỉ, ông Marc Eyskent thay thế ông Outers và quyết định chấm dứt mọi sự hợp tác với Việt Nam.

Trong một bức thư gửi Ban Xã hội học, F.Houtart viết: “Tôi không thể nữa chùng dưng bước trong việc thực thi dự án. Tôi sẽ cầm chiếc gậy của người hành hương đi tìm các nguồn tài trợ”. Ông đã liên hệ với nhiều tổ chức phi chính phủ ở Bỉ, Pháp, Hà Lan, Canada, Đức, và cuối cùng, dự án đã được thực hiện đầy đủ. Cuộc đi thăm Bỉ của 4 cán bộ lãnh đạo Ban Xã hội học được F.Houtart tổ chức chu đáo. Một tháng sống trong khuôn viên của CETRI ở Louvain La Neuve, họ đã được tạo điều kiện để nâng cao hiểu biết về môn xã hội học qua những cuộc tiếp xúc với các nhà xã hội học Bỉ và của một số nước ở Châu Phi và Mỹ la tinh có mặt ở CETRI.

F.Houtart còn đưa đoàn Việt Nam sang Pháp gặp các nhà Xã hội học Pháp nổi tiếng như Pierre Bourdieu, Alain Touraine. Sách, tạp chí và tư liệu xã hội học được gửi đều đặn đến thư viện. Ba cán bộ của Ban được nhận học bổng đến Louvain la Neuve tu nghiệp. F.Houtart và G.Lemercinier đã hy sinh những kỳ nghỉ hè để sang Việt Nam giúp đào tạo cán bộ.

Một điều đáng ghi nhớ trong chương trình hợp tác là lớp huấn luyện đầu tiên cho hơn 20 cán bộ xã hội học ở Hà Nội và thành phố Hồ Chí Minh. Kết hợp nghiên cứu lý luận với thực tiễn, Ban Xã hội học đã cùng với F.Houtart và G.Lemercinier tổ chức một cuộc điều tra xã hội học tại xã Hải Vân với phần lớn dân cư theo Đạo Thiên Chúa thuộc huyện Hải Hậu, tỉnh Nam Định.

Cuộc điều tra được tiến hành trong hơn 10 ngày. Lúc đó, Việt Nam mới ra khỏi chiến tranh, tuy lưu trú ở nhà khách của huyện Hải Hậu, nhưng điều kiện sinh hoạt lúc đó còn rất khó khăn. Hằng ngày, không chịu để học viên phục vụ, F.Houtart tự mình đi xách nước dùng cho sinh hoạt. G. Lemercinier nói với các cán bộ của Viện: Đừng quá lo cho chúng tôi. Khi đã chọn nghề xã hội học thì cũng phải biết học cách thích nghi với những hoàn cảnh sinh hoạt khó khăn nhất.

Hằng ngày, sau bữa cơm chiều, trên sân nhà khách, dưới ánh trăng, thầy trò lại cùng nhau kiểm điểm công việc trong ngày, thảo luận về những tư liệu thu thập được, rút ra những kinh nghiệm để bổ sung cho nội dung và phương pháp điều tra hôm sau. Ngày nay, sau 30 năm, những cán bộ trẻ dự cuộc điều tra đó đã trưởng thành, một số đang giữ những chức vụ chủ chốt trong Viện. Trong thâm tâm, họ không bao giờ quên lớp học

nhập môn xã hội học đầu tiên đó.

Về mặt học thuật, đáng lưu ý là từ kết quả của cuộc khảo sát tại Hải Vân, F. Houtart cùng đồng nghiệp G. Lemercinier đã biên soạn và cho xuất bản cuốn sách nổi tiếng « *Xã hội học về một xã ở Việt Nam: Tham gia xã hội, các mô hình văn hóa, gia đình, tôn giáo ở xã Hải Vân* ». Cuốn sách này đã được xuất bản bằng tiếng Pháp và tiếng Anh tại châu Âu. Thông qua cuốn sách này nhiều độc giả Âu Mỹ đã biết và hiểu nhiều hơn về xã hội Việt Nam sau 1975. Bản tiếng Việt của cuốn sách đã được Nhà xuất bản Khoa học Xã hội ấn hành năm 2001.

Tiếp theo đó, để giúp cho hai nhà xã hội học Bỉ hiểu biết sâu hơn nước Việt Nam sau chiến tranh, Viện đã tổ chức một chuyến đi từ biên giới phía Bắc mới qua cuộc xung đột vũ trang do người láng giềng lớn gây nên đến các tỉnh miền Trung và đồng bằng sông Cửu Long còn rải đầy những đổ nát do sự phá hoại của Mỹ đến tận biên giới Campuchia, nơi mà chế độ Pôn Pốt liên tục mở những cuộc tiến công vào lãnh thổ Việt Nam.

Chuyến đi đã để lại những ấn tượng sâu sắc cho F. Houtart và G. Lemercinier. Sau đó đã mở ra một giai đoạn mới của sự hợp tác hứa hẹn nhiều kết quả tốt đẹp. Nhưng, một lần nữa, công cuộc hợp tác lại bị thử thách.

Trong một cuộc hội thảo về phương thức sản xuất Châu Á do Ban Xã hội học tổ chức có sự tham gia của hai nhà xã hội học Bỉ và nhà nhân học Pháp Maurice Godelier, đã có sự hiểu lầm đáng tiếc về những quan điểm của Maurice Godelier dẫn đến những hậu quả nặng nề quá mức suy nghĩ của mọi người làm gián đoạn sự có mặt của hai nhà xã hội học Bỉ ở Việt Nam trong một thời gian. May thay, sau một thời gian, dù có hơi muộn, sự việc được làm sang tỏ, sự hiểu nhầm được giải tỏa. Hai nhà xã hội học Bỉ được mời trở lại Việt Nam và các bạn đã đến với một tinh thần khoan dung đáng khâm phục.

Sau khi trở lại, những dự án hợp tác khoa học với Viện và giúp đỡ xã Hải Vân được triển khai. Tiếp tục truyền thống tích cực trong công tác từ thiện hỗ trợ phát triển từ những năm 1980, F. Houtart đã tiếp tục quyên góp được những nguồn kinh phí đáng kể từ nhiều tổ chức quốc tế giúp cho xã Hải Vân xây dựng nhiều công trình cơ sở hạ tầng của xã như nhà trẻ - mẫu giáo, phòng học cho trường THCS, cơ sở đào tạo nghề cho lao động trẻ, Quỹ tín dụng cho phụ nữ nghèo và gần đây nhất là Dự án thành lập và đưa vào hoạt động Trung tâm tin học của xã Hải Vân, từ nguồn tài trợ của tổ chức CCFD (Pháp) qua sự giới thiệu của Ông.

Từ cuối những năm 1990, Viện Xã hội học cũng gợi ý đề F. Houtart tiếp tục nghiên cứu xã Hải Vân.

Lúc này, Việt Nam đã có sự thay đổi lớn với chính sách Đổi mới. F. Houtart tiếp nhận đề nghị đó. Công trình nghiên cứu này là sự tiếp nối công trình nghiên cứu xã Hải Vân 20 năm trước đây trong một bối cảnh mới về chính trị, kinh tế, xã hội và văn hóa.

Về thực chất, ý tưởng trung tâm của công trình nghiên cứu mới này nằm trong khái niệm quá độ rất quen thuộc với tư duy lý luận của F. Houtart. Không phải ngẫu nhiên mà công trình nghiên cứu đó mang đầu đề: *"Hải Vân – Chủ nghĩa xã hội và thị trường –*

Bước quá độ kép của một xã Việt Nam”.

Bước quá độ thứ nhất gồm những trang viết năm 1980 phân tích sự chuyển biến của xã hội Việt Nam cổ truyền sang lựa chọn con đường xã hội chủ nghĩa. Bước quá độ thứ hai thể hiện trong sự nghiên cứu những vấn đề kinh tế - xã hội - văn hóa biến chuyển ở xã Hải Vân dưới tác động của đường lối “Đổi mới” theo cơ chế thị trường có sự điều tiết của Nhà nước.

Đọc kỹ công trình nghiên cứu, người ta sẽ nhận thấy rõ cách tiếp cận đề tài theo phương pháp Mác-xít là một điểm mạnh của tác giả khiến cho tác phẩm trở thành một quyển sách đáng được tham khảo hàng đầu đối với những ai quan tâm tìm hiểu những nét đặc trưng về các chuyển biến xã hội ở Việt Nam khi chấp nhận kinh tế thị trường.

Viện Xã hội học rất tự hào có một người bạn lớn là F.Houtart. Ông không chỉ là một nhà xã hội học ưu tú, mà còn là một chiến sĩ, theo đúng nghĩa của từ đó khi ông xem sự nghiệp đấu tranh của nhân dân thế giới, trước hết là nhân dân các nước phía Nam chống đại tư bản lũng đoạn và chủ nghĩa tự do mới cũng là nhiệm vụ của mình.

Trong những cuộc tập hợp đông đảo quần chúng của các cuộc vận động xã hội trên thế giới để đấu tranh chống tư bản, không bao giờ vắng mặt F.Houtart, dù cho các cuộc tập hợp đó diễn ra ở Davos, Seattle, Mumbai, hay Porto Allegre.

Trong những lần đến Việt Nam, ông đã thuyết trình một số vấn đề quốc tế quan trọng ở Hội đồng lý luận trung ương, Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh và giảng dạy môn xã hội học ở một số trường đại học.

Gần đây, trên diễn đàn của đại hội đồng Liên hợp quốc, tiếng nói của ông vang lên, phân tích nguồn gốc của cuộc khủng hoảng tài chính trên thế giới và thay mặt nhân dân các nước phía Nam đòi hỏi phải có một sự thay đổi thế giới thoát khỏi sự thống trị của tư bản và tôn trọng phẩm giá của con người.

Trong ngày kỷ niệm đáng nhớ này, chúng tôi bày tỏ lòng yêu mến và biết ơn đối với F.Houtart và G.Lemercinier đã mất, với những người bạn ở CETRI, với tất cả cán bộ, nhân viên của Viện Xã hội học, với những người lãnh đạo và nhân dân xã Hải Vân đã nhiệt tình và kiên trì góp phần xây dựng ngành khoa học xã hội học ở Việt Nam và cái còn quý giá hơn là những quan hệ tốt đẹp giữa con người với con người.

Hy vọng và tin tưởng rằng những quan hệ đó sẽ ngày càng bền vững và trở thành một tài sản tri thức và văn hóa quý của Viện Xã hội học Việt Nam và của CETRI./.